

І. О. ТРОЩЕНКО

Ірина Олександрівна Трощенко, аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАГАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ТА СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ РЕГЛАМЕНТУ «РИМ II» ЯК НОВІТНІЙ ЕТАП РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Робота над уніфікацією колізійного права ЄС стосовно недоговірних зобов'язань завершилась прийняттям Регламенту ЄС №864/2007 щодо права, яке застосовується до недоговірних зобов'язань (Регламент «Рим II»). Офіційно текст було схвалено Радою Європейського Союзу 28 червня 2007 р., а 10 липня 2007 р. – Європейським Парламентом.

Положення щодо сфери застосування Регламенту «Рим II» закріплено у Главі I (ст. ст. 1–3)¹. Змістовно приписи цієї глави є істотними новелами порівняно із положеннями національного законодавства країн-членів ЄС і мають на меті гармонізацію законодавства у рамках ЄС.

Регламент «Рим II» має перевагу над положеннями національного законодавства країн-членів ЄС (за винятком Данії). У Преамбулі цього документа зазначається, що застосування одноманітних правил незалежно від того, на який правопорядок вони вказують, допомагає уникати ризику «викривлення конкуренції між сторонами судового провадження» у ЄС. При цьому відповідно до ст. 3 Регламенту закріплено його універсальний характер і встановлено, що компетентним може бути не лише право країни-члена Європейського Союзу, а й третіх країн, що не входять до складу ЄС.

У Преамбулі Регламенту (п. 34) підкреслюється, що з метою встановлення розумного балансу між сторонами слід враховувати правила безпеки і поведінки за законом країни місця спричинення шкоди, навіть якщо недоговірне зобов'язання регулюється правом іншої країни. Термін «правила безпеки і поведінки» слід інтерпретувати як такі, що стосуються будь-якої регламентації, пов'язаної з безпекою та поведінкою, включаючи, наприклад, правила безпеки дорожнього руху у випадку дорожньо-транспортної пригоди.

Матеріальна сфера застосування і положення «Рим II» повинні бути сумісні з Регламентом (ЄС) № 44/2001 Ради від 22 грудня 2000 р. про юрисдикцію, визнання та виконання рішень з цивільних і торгівельних справ (Брюссель I) і документами стосовно права, яке підлягає застосуванню до договірних зобов'язань, зокрема Регламенту (ЄС) № 593/2008 Європейського парламенту і ради від 17 червня 2008 р. – «Рим I» (п. 7 Преамбули). У науковій літературі також звертається увага, що матеріальна сфера застосування «Рим II» може бути визначена шляхом звернення до природи правових відносин (недоговірні зобов'язання) або за допомогою звернення до сфери виникнення таких відносин (цивільно-правові та контрактні відносини)².

Оскільки поняття недоговірних зобов'язань є різним у країнах-членах ЄС, у Преамбулі зазначено, що воно повинно розглядатися як автономне поняття. Разом із тим, у ст. 2 запропоновано визначення такого ключового елементу делікту, як шкода. Шкода у цілях Регламенту означає будь-який збиток, що є результатом спричинення шкоди, безпідставного збагачення, дії у чужому інтересі без доручення або переддоговірної відповідальності (*culpa in contrahendo*) та інших недоговірних зобов'язань, що можуть виникнути.

Право, яке має застосовуватись до недоговірних зобов'язань, що перераховані в Регламенті, відповідно до положень ст. 15 Регламенту «Рим II» регулює наступні питання:

- питання деліктоздатності;
- умови та обсяги відповідальності, включно з визначенням осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності;
- підстави звільнення від відповідальності, обмеження й розподілення відповідальності;
- існування, характер і оцінку шкоди або відшкодування, яке вимагається;
- заходи, які суд може застосовувати з метою забезпечити запобігання, припинення або відшкодування шкоди (відповідно до процесуального права країни суду);
- припустимість передачі права на відшкодування шкоди, у тому числі за спадщиною;
- перелік осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої їм особисто;
- відповідальність за дії інших осіб;
- порядок припинення зобов'язань, правила стосовно позовної давності та втрати права, засновані на закінченні строку, включно з правилами про початок перебігу, припинення і призупинення строку позовної давності або втрати права.

Приписи щодо відшкодування шкоди вміщено у Главі II Регламенту «Рим II». Вони значною мірою мають новелізований характер, хоча Регламент і не відмовляється від традиційних колізійних принципів встановлення статуту деліктного правовідношення, зокрема від такої класичної прив'язки, як *lex loci delicti commissi* – закон місця завдання шкоди.

Закон місця завдання шкоди – це загальна колізійна прив'язка, яка застосовується для обрання компетентного правопорядку у недоговірних зобов'язаннях, пов'язаних зі спричиненням шкоди. Проте у сучасному світі, який характеризується динамічними процесами у всіх сферах життєдіяльності (економічної, технологічної, міграційної тощо), згадана прив'язка не завжди є зручною, оскільки постає запитання, що саме вважати місцем спричинення шкоди – місце настання шкідливих наслідків або місце вчинення шкідливого діяння. Правозастосовна практика різних країн світу по-різному трактує це питання.

Правозастосовні органи держав-членів ЄС використовували тлумачення, яке було надано Європейським Судом у справі *Bierv. Mines de Potasse d'Alsace* (1976): під місцем вчинення шкоди розумілось як місце вчинення діяння, що було в основі делікту, так і місце прояву шкідливих наслідків².

У Преамбулі Регламенту зазначено, що принцип *lexlocidelicticommissi* є основним для вирішення справ у сфері недоговірних зобов'язань у всіх державах-членах, але практичне застосування цього принципу у випадках, коли складові чинники справи розпорошено у кількох країнах, є варіативним. Така ситуація – джерело невизначеності у питанні права, яке має застосовуватись.

У Преамбулі «Рим II» підкреслюється, що загальним правилом має бути застосування *lexlocidomni*. У процесі розробки «Рим II» вдалося досягнути єдиного розуміння основної колізійної прив'язки деліктних відносин, яке знайшло своє закріплення у ч. 1 ст. 4 Регламенту.

Більшість парламентарів погодились із раціональністю застосування права місця настання прямої шкоди (ч. 1 ст. 4), яке слід розуміти як право місця настання шкідливих наслідків.

Застосування *lexlocidomni* є загальним правилом незалежно від того, у якій країні стався юридичний факт, що мав наслідком завдання шкоди, і у якій країні настали опосередковані шкідливі наслідки. Зокрема, у випадку завдання шкоди здоров'ю особи або майну країною настання шкоди повинна визнаватись країна, де було завдано шкоди здоров'ю або майну.

Тим самим прив'язка до права країни місця настання прямої шкоди створює справедливий баланс інтересів заінтересованих осіб, як тих, що притягуються до відповідальності так і тих, яким завдано шкоди. Згадана колізійна прив'язка закріплена і у національному законодавстві ряду європейських країн, наприклад, у Франції, Німеччині, Австрії. Проте для інших країн-членів ЄС таке нововведення має істотне значення.

Ще однією новелою Регламенту «Рим II» є закріплення презумпції спільного місця проживання сторін – так званого спільного доміцилію. Якщо і потерпілий, і деліквент (особа, яка вчинила делікт) на момент завдання шкоди мають звичайне місце проживання на території однієї країни, тоді відповідно до положення ч. 2 ст. 4 застосовується право цієї країни. Припис ч. 2 ст. 4 є винятком із загального правила *lexlocidomni* і встановлює спеціальну прив'язку на випадок, якщо сторони делікту мають місце проживання в одній країні. У європейській правовій доктрині принцип спільного доміцилію вважається одним із найбільш зручних і може застосовуватись за умов, що особи, які задіяні у деліктних правовідносинах, мають центр життєдіяльності у одній країні³. Разом із тим, «Рим II» не дає визначення поняття «звичайне місце проживання в одній й тій самій країні», хоча ст. 23 Регламенту містить деякі пояснення цього терміна стосовно юридичних осіб, асоціацій, індивідуальних підприємств, не уточнюючи його зміст щодо фізичних осіб.

У ч. 3 ст. 4 міститься ще один виняток, зокрема, у ній зазначено, що у разі коли із всіх обставин справи випливає, що завдання шкоди має явно більш тісний зв'язок з іншою країною, ніж та, про яку йдеться у ч. 1 та ч. 2 ст. 4, застосуванню підлягає право цієї третьої країни. Тим самим припис ч. 3 ст. 4 є застереженням про незастосування інших положень цієї статті. Явно більш тісний зв'язок з іншою країною може засновуватись на відносинах, які раніше склались між сторонами, наприклад, у випадку, коли між сторонами раніше було укладено угоду, яка тісно пов'язана із завданням шкоди.

Стаття 4 Регламенту не поширює дію на окремі види деліктів, які перераховані у ст. ст. 5–9 Регламенту, зокрема, зі сфери дії загальної колізійної прив'язки виключено наступні види деліктів:

- відповідальність за продукцію (ст. 5);
- відповідальність за недобросовісну конкуренцію і дії, які обмежують вільну конкуренцію (ст. 6);
- відповідальність за завдання шкоди навколишньому середовищу (ст. 7);
- відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності (ст. 8);
- відповідальність за проведення страйку та локауту (ст. 9).

Отже, застереження про незастосування відсилає до спеціальних колізійних прив'язок, передбачених у ст.ст. 5–9 Регламенту.

Виходячи з наведеного, порядок обрання компетентного правопорядку у деліктних правовідносинах виглядає наступним чином: аналіз правовідносин з урахуванням приписів ч. 1 та ч. 2 ст. 4; якщо прив'язки, передбачені у ч. 1 та 2 ст. 4, не підлягають застосуванню, слід керуватись правилом ч. 3 ст. 4; якщо правила ч. 3 ст. 4 не підлягають застосуванню, слід керуватись положеннями ст. ст. 5–9 Регламенту.

Принцип найбільш тісного зв'язку, закріплений у ч. 3 ст. 4 як «умова незастосування», є способом розв'язання колізій у нетипових ситуаціях, які не можуть бути врегульовані за допомогою спеціальних колізійних прив'язок і залишають можливість для судового розсуду, виходячи із конкретних матеріалів справи.

Основні колізійні прив'язки, закріплені у ст. 4, є найбільш важливими складовими Регламенту «Рим II», оскільки саме ці правила відображають сутність колізійного регулювання недоговірних зобов'язань.

Ще однією істотною новелою Регламенту «Рим II» є припис ст. 14, який дозволяє сторонам самостійно обирати право, що має застосовуватись у деліктних правовідносинах. Слід зазначити, що тривалий час ані національне законодавство, ані судова практика не передбачали можливості використання такої колізійної

прив'язки, як автономія волі сторін за зобов'язанням із завдання шкоди. Такий підхід виглядав цілком обґрунтованим, адже за умов, коли виникнення деліктних зобов'язань не обумовлено вільною волею сторін, не зрозуміло, як можна домовитись про вибір права, що має застосовуватись. Лише наприкінці ХХ ст. у національному законодавстві деяких європейських країн було закріплено норми, які надали право сторонам деліктних правовідносин самостійно визначати право, що має застосовуватись (наприклад, ст. 43 Закону про міжнародне приватне право Грузії 1998 р.⁴, ст. 132 Закону про міжнародне приватне право Швейцарії 1987 р.⁵).

У зарубіжній літературі стосовно принципу автономії волі сторін у недоговірних зобов'язаннях зазначається: якщо розглядати автономію волі сторін з точки зору балансу колективних та індивідуальних інтересів, то колективним інтересам більше відповідає заборона угоди про вибір права, яке має застосовуватись, та виключення автономії волі зі всіх сфер колізійного регулювання деліктних відносин. Якщо ж виходити із індивідуальних інтересів з точки зору захисту більш слабкої сторони, з наведеного правила слід зробити виняток, коли слабка сторона зможе використати таку угоду для захисту у суді⁶.

Не зважаючи на подібні висловлювання, «Рим II» закріпив можливість використання автономії волі сторін, але вибір права сторонами деліктних правовідносин обмежений певними умовами. Якщо жодна зі сторін не залучена до комерційної діяльності, дійсна угода про вибір права, яке має застосовуватися, може мати місце лише після настання правопорушення (п. «а», ч. 1 ст. 14). Таке обмеження спрямоване на захист більш слабкої сторони у деліктних відносинах, у яких беруть участь фізичні особи. Навпаки, сторони, які здійснюють комерційну діяльність, можуть укласти угоду про вибір права щодо недоговірних зобов'язань до вчинення шкідливої дії (п. «б», ч. 1 ст. 14).

Ще одним обмеженням для використання автономії волі сторін є припис ч. 2 ст. 14, згідно з яким норми права, що його обрано сторонами, не повинні суперечити імперативним нормам країни, у якій знаходяться всі елементи ситуації у момент настання шкідливого юридичного факту. Разом із тим, якщо всі елементи ситуації знаходяться на території держави-члена ЄС, а сторони за допомогою угоди обрали право третьої країни, яке має застосовуватись до деліктних відносин, то норми права третьої країни не повинні завдавати шкоди положенням права ЄС, від яких не дозволяється відступати шляхом укладення угоди (ч. 3 ст. 14).

Крім того, Регламент «Рим II» містить положення, які не дозволяють використання автономії волі сторін при виборі права, що має застосовуватися для відносин недобросовісної конкуренції і порушення прав інтелектуальної власності.

У Преамбулі Регламенту передбачено, що сторони повинні мати можливість обирати право, яке підлягає застосуванню у недоговірних зобов'язаннях для дотримання принципу автономії сторін та посилення правової визначеності. Вибір права, яке підлягає застосуванню, має бути прямо виражений або впливати із обставин справи. Коли суд встановлює наявність угоди, укладеної між сторонами, він зобов'язаний поважати їх наміри з урахуванням принципу захисту слабкої сторони.

Разом із тим, на думку окремих дослідників, положення ст. 4 про те, що сторони можуть обирати право, яке має застосовуватись до делікту до настання протиправної події, видається досить сумнівним. Адже суб'єкти права не можуть передбачити природу делікту, винну сторону та конкретні обставини. Водночас, якщо до настання делікту між сторонами існували договірні відносини, то правопорушення буде пов'язане з цими договірними відносинами. Якщо говорити про можливість обрання права, яке має застосовуватись до делікту після завдання шкоди, то виникає питання про зловживання правом більш сильною стороною правовідносин, оскільки цей етап пов'язаний з узгодженням волі обох сторін, а не можливості постраждалої сторони за власним бажанням обрати компетентний правопорядок.

Дія ст. 14 Регламенту не поширюється на порушення прав інтелектуальної власності у зв'язку із традиційним застосуванням до таких правовідносин територіального принципу. Разом із тим може мати місце ситуація, коли позивач звертається з позовом про захист прав інтелектуальної власності до судів кількох держав, тому виключення можливості використання автономії волі виглядає, на наш погляд, не зовсім обґрунтованим. Якщо ж згадати, що досить поширеним у сучасних умовах є порушення прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет, то за таких умов взагалі не можна визначити країну, до суду якої подається позов. З огляду на це, обмеження автономії волі при обранні права, яке має застосовуватись, також видається необґрунтованим.

Регламент «Рим II» підлягає застосуванню до недоговірних зобов'язань в цивільних і торговельних справах у ситуаціях, пов'язаних з конфліктом законів, а сфера недоговірних зобов'язань, яким присвячено правовий акт, окреслена досить широко і включає зобов'язання, що виникають з деліктів, безпідставного збагачення, дій у чужому інтересі без доручення (*negotiorumgestio*) і переддоговірної відповідальності (*culpa in contrahendo*).

У Регламенті «Рим II» запропоновано гнучкі та зрозумілі правила вирішення конфлікту законів. У документі пропонується загальний та спеціальний механізми розв'язання колізій.

Загальний механізм вирішення колізій у сфері деліктних відносин складається з трьох правил, а саме:

- загальне правило – *lex loci delicti* (закон місця настання прямої шкоди – ч. 1 ст. 4 Регламенту);
- винятки із загального правила на підставі презумпції спільного доміцилію потерпілого та деліквента (ч. 2 ст. 4 Регламенту);
- застереження про незастосування, згідно з яким, у разі якщо із обставин справи вбачається, що спричинення шкоди має явно більш тісний зв'язок з іншою країною, ніж та, що зазначена в ч. 1 та ч. 2 ст. 4 Регламенту.

Загальний механізм розв'язання колізій у деликтних правовідносинах, який визначено у ст. 4 Регламенту, не поширює дію на окремі види деликтів, які перераховані у ст. ст. 5–9 Регламенту, зокрема, зі сфери дії загальної колізійної прив'язки виключено наступні види деликтів: відповідальність за продукцію (ст. 5); відповідальність за недобросовісну конкуренцію і дії, які обмежують вільну конкуренцію (ст. 6); відповідальність за завдання шкоди навколишньому середовищу (ст. 7); відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності (ст. 8).

Прийняття Регламенту «Рим II» завершило формування основних засад міжнародного приватного права Європи, а сам Регламент став надійною основою для вдосконалення законодавства у сфері колізійного регулювання недоговірних зобов'язань європейських країн.

¹ Тут і далі Регламент (ЄС) № 864/2007 Європейського парламенту і Ради від 11 липня 2007 року про право, що застосовується до недоговірних зобов'язань («Рим II»): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/collision/vnedogovornoe.htm>

² Wallis D. Rome II A Parliamentary Tale // The Rome II regulation on the law applicable to non-contractual obligations a new international litigation regime / edited by John Ahern, William Binchy. Leiden-Boston, 2009. – P. 2.

³ Hohloch G. Place of Injury, Habitual Residence, Closer Connections and Substantive Scope // Yearbook of Private International Law. 2007. Vol. IX, 11.

⁴ Закон Грузії про міжнародне приватне право 1998 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/050301>

⁵ Федеральний Закон Швейцарії про міжнародне приватне право 1987 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/042901>

⁶ Th. M. de Boer. Party Autonomy and its Limitations in the Rome II Regulation // Yearbook of private International Law. 2007. Vol. IX. – P. 29.

Резюме

Трощенко І. О. Загальний механізм та сфера застосування Регламенту «Рим II» як новітній етап розуміння природи недоговірних зобов'язань.

Прийняття Регламенту «Рим II» завершило формування основних засад міжнародного приватного права Європи, а сам Регламент став надійною основою для вдосконалення законодавства у сфері колізійного регулювання недоговірних зобов'язань європейських країн. Положення щодо сфери застосування Регламенту «Рим II» є істотними новелами порівняно із положеннями національного законодавства країн-членів ЄС і мають на меті гармонізацію законодавства у рамках ЄС. Закон місця завдання шкоди – це загальна колізійна прив'язка, яка застосовується для обрання компетентного правопорядку у недоговірних зобов'язаннях, пов'язаних із спричиненням шкоди, а саме: прив'язка до права країни місця настання прямої шкоди, що створює справедливий баланс інтересів заінтересованих осіб, як тих, що притягуються до відповідальності, так і тих, яким завдано шкоду.

Ключові слова: Регламент «Рим II», сфера застосування Регламенту «Рим II», недоговірні зобов'язання, закон місця завдання шкоди, автономія волі сторін.

Резюме

Трощенко І. А. Общий механизм и сфера применения Регламента «Рим II» как новейший этап понимания природы недоговорных обязательств.

Принятие Регламента «Рим II» завершило формирование основных устоев международного частного права Европы, а сам Регламент стал надежной основой для усовершенствования законодательства в сфере коллизионного регулирования недоговорных обязательств европейских стран. Положения относительно сферы применения Регламента Рим II являются существенными новеллами по сравнению с положениями национального законодательства стран-членов ЕС и направлены на гармонизацию законодательства в рамках ЕС. Закон места причинения вреда – основное коллизионное правило, которое применяется для выбора компетентного правопорядка в недоговорных обязательствах, связанных с причинением вреда, а именно: привязка к праву страны места наступления прямого вреда, что устанавливает справедливый баланс интересов заинтересованных лиц, как тех, кто привлекается к ответственности, так и тех, кому причинен вред.

Ключевые слова: Регламент «Рим II», сфера применения Регламента «Рим II», недоговорные обязательства, закон места причинения вреда, автономия воли сторон.

Summary

Troshchenko I. General mechanism and scope of the Rome II Regulation, as the newest understanding of non-contractual obligations nature.

Adoption of Rome II Regulation completed the formation of the basic principles of private international law in Europe, and the Regulation itself became a basis for improving of conflict rules relating to non-contractual obligations in European countries. The provisions concerning the scope of Rome II Regulation are essential novels compared to the national laws of the Member States and are intended to harmonize legislation in the EU. Lex loci delicti commissi is a general conflict rule used to elect competent law for non-contractual obligations resulting in damage, namely the law of the place of direct damage occurrence, which creates a fair balance of all concerned persons' interests – those brought to justice and those who suffered damage.

Key words: Rome II Regulation, scope of Rome II Regulation, non-contractual obligations, lex loci delicti commissi, autonomy of the parties.